

Notes i ressenyes

«Observa en l'exemple que es van fixar!»: notes sobre la universalitat del principi de projecció i un tipus de qüestions indirectes en català, per Joan Manuel Ballesta i Roig

Aquest escrit conté, bàsicament, l'exposició més o menys ordenada d'un seguit de reflexions a què m'ha mogut la lectura de l'article de P. Hirschbühler i M.L. Rivero, *Non-matching concealed questions in Catalan and the Projection Principle*.¹ La reflexió que s'imposa com a principal, però, no és tant de contingut com de metodologia en general. La tasca del lingüista en intentar teoritzar el llenguatge sovint és un esforç molt despert per evitar que resti algun punt de superfície sense pintar, però quan les capes de pintura són excessives ens podem trobar amb un efecte poc desitjable: alguna cosa de semblant a la perplexitat d'aquell que descobreix que els gats tenen quatre potes i no tres com pensava. No cal que cerquem complexitats allà on no n'hi ha, perquè altrament

correm el perill d'oblidar les reals.

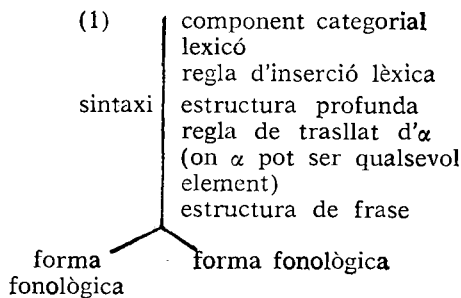
L'article en qüestió es fa ressò del problema que representen algunes qüestions indirectes i exclamatives equiparables del català per a un punt concret de la Teoria del Règim i del Lligam. Amb aquest nom es coneix el model de formulació teòrica a què s'ha arribat últimament en l'evolució de la gramàtica generativo-transformacional.² Els pressupòsits teòrics de la teoria del règim i del lligam (d'ara endavant RL) són els mateixos que eren vigents quan Chomsky va donar a conèixer l'enfocament generativo-transformacional de la lingüística, l'any 1957, amb la publicació de *Syntactic Structures*.

2. Aquesta teoria ha estat marcada principalment pels llibres de Noam CHOMSKY, *Lectures on Government and Binding* i *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*, dels anys 1981 i 1982, respectivament. Hi ha molta bibliografia posterior.

1. «Estudis gramaticals», 1 (1984), ps. 169-196.

És per això que no hi entraré. El que sí que faré, però, és explicar breument alguns dels punts concrets d'aproximació als fenòmens lingüístics de la teoria RL.

D'entrada, el sistema de regles de la gramàtica s'estructura en tres components: és a dir, tres «processos» pels quals ha de passar una frase d'ençà que és generada (a la *base*, on hi ha el *lexicó* que recull totes les paraules que formen la llengua amb especificacions fonològiques, morfològiques i sintàctiques) fins que surt amb una forma fonològica i amb una interpretació semàntica («forma lògica»). El sistema es pot simbolitzar esquemàticament en forma d'Y invertida, com s'indica a (1).

Una de les subteories de la teoria RL és la *teoria temàtica*, que tracta de l'assignació dels *papers temàtics*. Podem dir que el concepte de *paper temàtic* recull una noció semàntica dins la sintaxi. Els papers temàtics poden ser diversos: agent, tema, locatiu, causa, instrumental, etc. Així, per exemple, dins la frase *El sastre va tallar els pantalons*, «el sastre» rep un paper temàtic, mentre que «els pantalons» el rep de tema. Si hi afegim *amb les estidores*, el SP afegit hi tindrà un paper temàtic d'instrument.

Segons l'esquema donat a (1), trobaríem que els papers temàtics són una informació que ve donada ja pels elements lèxics (al lexicó), i que seran interpretats quan s'arribi a la forma lògica. Per evitar que aquesta informació es «faci malbé» fins a arribar a la semàntica, s'ha establert el *principi de projecció*. Aquest principi universal de la gramàtica és enunciat per Noam

Chomsky a *Lectures on Government and Binding* en els termes següents:

- (2) A les estructures de la forma $[\delta \dots \alpha \dots \beta \dots]$, $[\delta \dots \beta \dots \alpha \dots]$
- (i) si β és un constituent immediat de δ en L_i i $\delta = \alpha$, aleshores α marca temàticament β en δ .
- (ii) Si α selecciona β com a propietat lèxica, aleshores α selecciona β en δ en L_i .
- (iii) Si α selecciona β en δ en L_i , aleshores α selecciona β en δ en L_j .

La missió d'aquest principi és d'assegurar que el paper temàtic que un element (*predicat*) assigna a un SN (*argument*) no pugui canviar al llarg de la derivació de la frase, ja que llavors aquesta fóra agramatical. Tradueixo de l'article de Hirschbühler i Rivero: «El terme *selecciona* en aquest context es refereix al marcatge temàtic directe per a les posicions subcategoritzades (i), i al marcatge temàtic indirecte per a les posicions no subcategoritzades tals com el subjecte (ii). Així doncs, un verb *selecciona directament* els sintagmes que subcategoritza (per exemple, el complement directe si és un verb transitiu) i té la possibilitat de *seleccionar indirectament* el subjecte. Segons (iii), el principi de projecció requereix que la *selecció* es compleixi a tots tres nivells sintàctics».

Les construccions que segons Hirschbühler i Rivero presenten problemes per al Principi de projecció són les del tipus exemplificat a (3).

- (3) Observa en les dificultats que ens vam posar.

El raonament que fan els autors de l'article és el següent: cal pensar que aquesta mena de frases deriven d'unes altres com la de l'exemple (4).

- (4) Observa les dificultats en què ens vam posar.

Segons això, les propietats de subcategorització del verb *observar* —i d'altres verbs assimilables a la mateixa

estructura— es compleixen als nivells d'estructura profunda, ja que aquest verb subcategoritza un SN com a complement, però aquesta subcategorització és violada a l'estructura de frase en el cas de l'exemple (3), ja que el trasllat de la preposició «en» cap a la posició postverbal suposa que, en aquest nivell, el verb *observar* passa a subcategoritzar un SP.

Aquest tipus de frases havia estat tractat d'antuvi l'any 1931 per Josep Calveras.³ Ara bé, cal tenir en compte des del primer moment que aquest autor no fa cap discriminació entre els diversos exemples que introdueix dins les seves obres i que dona tanta validesa a un exemple que seria acceptat sense reserves per qualsevol parlant català com a certes construccions titllables no sols de dialectalismes, sinó fins i tot de purs localismes. El llibre on Calveras tracta aquestes construccions és principalment un aplec bigarrat de fraseologia classificada que pot desvetllar sense esforç la sorpresa o els escarafalls del lector de la màniga més ampla. Quan Hirschbühler i Rivero prenen aquestes construccions —a les quals donen el nom, un xic histriònic, de *non-matching concealed questions*— se situen en un cert nivell de marginalitat.

La llengua és plena de formacions que no fan altra cosa que palesar la llibertat de l'individu davant qualsevol regla gramatical i que ens forcen a recordar per enèsima vegada la cèlebre frase de Sapir: «totes les gramàtiques traspuen». Quina consideració ens haurien de merèixer frases com les de (5)?

- (5) a. Jo em sembla que sí.
- b. Dignes ta germana que vingui.
- c. Me ne'n vaig.
- d. És aquella dona que els seus fills no la poden veure.

Tant globalment com dialectalment, tots hem sentit sovint frases per l'es-

til d'aquestes, i tanmateix és segur que ben poca gent les consideraria totes ben formades o, si més no, tan ben formades com les seves equivalents normatives.

M'agradaria, però, deixar de banda l'argument de la marginalitat i considerar que la construcció que m'ocupa té el mateix *status* que la construcció equivalent sense l'aparent trasllat de la preposició. Al capdavant, per marginals que siguin, són un parlant competent en aquesta classe de frases.

D'entrada, tenim les exclamatives aïllades que podran aparèixer com a incrustades dins una altra frase, i que s'exemplifiquen a (6). La segona, extreta de Calveras.

- (6) a. En les dificultats que ens vam posar!
- b. Amb la boca que els esperen!

Segons el context, la frase incrustada pot ser una exclamativa o una interrogativa indirecta. En la successió següent n'hi ha un exemple que, no tenint preposició, no fóra problemàtic com els que s'han vist abans:

- (7) a. Sembla mentida la gent que hi havia!
- b. No sé la gent que hi havia.
- c. La gent que hi havia!

No cal entrar en l'estudi de les diferents anàlisis que hom pot donar a les construccions estudiades, perquè el problema és més bàsic. D'entrada, Hirschbühler i Rivero no sembla que s'adonin que hi ha una sinonímia perfecta entre les *non-matching concealed questions* i un altre tipus d'interrogacions o d'exclamacions indirectes. Observem els exemples de (8).

- (8) a. Observa en les dificultats que ens vam posar.
- b. Observa en quines dificultats ens vam posar.
- c. No sé la gent que hi havia.
- d. No sé quanta gent hi havia.

3. Josep CALVERAS, *La forma «que» del relatiu català* (Barcelona 1931).

La frase *b* no viola el principi de projecció; en les frases *b* i *d* els sintagmes «en quines dificultats» i «quanta gent» són elements QU: és a dir, aquests elements interrogatius o exclamatius, etc., que es veuen forçats a traslladar-se des de la posició on neixen dins la frase a una posició prominent, anomenada COMPLEMENTITZADOR, que en principi és buida si no es veu ja ocupada per altres elements com una conjunció, etc. En el cas (8b), quan l'element QU es trasllada al complementitzador, s'endú la preposició (fenomen de *pied piping* en la folklòrica terminologia usada per J.R. Ross).⁴ El moviment es produeix dins la frase incrustada, la qual és subcategoritzada pel verb *observar* o pel verb *saber*. Hauríem de suposar, per tant, que segons Hirschbühler i Rivero es tracta d'un cas diferent del de les frases *a* i *c*, on el verb subcategoritza un SN que porta una frase de relatiu incrustada i on, si es dona el cas que hi hagi una preposició, com a la frase *a*, és el trasllat d'aquesta el que origina els problemes.

Jo em demano, però, si, tot continuant amb el mateix exemple, ara produït a (9), la frase (9a) és realment sinònima de (9b), com suposo que pretenen aquests dos autors, o de (9c), com suggereixo jo.

- (9) a. Observa en les dificultats que ens vam posar.
 b. Observa les dificultats en què ens vam posar.
 c. Observa en quines dificultats ens vam posar.

No crec pas que cap parlant —tot i que indubtablement es tracta d'una qüestió de matis— identifiqués abans com a sinònimes *a* i *b* que *a* i *c*. En efecte, mentre que la paràfrasi de (9a) i de (9c) és (10a), la de (9b) és (10b).

- (10) a. Observa fins a quin grau arriben les dificultats en què ens vam posar.

4. J. R. ROSS, *Constraints on Variables in Syntax*, tesi doctoral (1967).

- b. Observa les dificultats (com són, de quin tipus) en què ens vam posar.

El tipus de construcció dada a (9a) havia estat tractada ja per Joan Solà,⁵ el qual remarca que és encara una qüestió per resoldre i que és molt possible que es tracti d'un calc del castellà. Ell cita el fragment següent de Pompeu Fabra:⁶

- (11) «Hi ha encara un altre cas en què les combinacions *el que* i *la que* són inadmissibles: és quan les emprem en lloc dels interrogatius *quin* i *quina*, com, per exemple, quan diem: *Quina voldran?* *No sé la que voldran.* Cal dir: *No sé quina voldran.*»

Aquesta és l'única referència anterior a l'article de Solà que es pot trobar en la bibliografia gramatical catalana. Resulta, doncs, que la construcció problemàtica del català, potser ni tan sols pertany al català? Que tal vegada el català hauria pogut dur fins a l'extrem una construcció que havia pres del castellà?... Sigui com sigui, sembla que l'únic efecte que realment es pot copsar en una frase com «Observa en les dificultats que ens vam posar» és un desdoblament de les funcions que tindria l'element *quines* en la seva frase sinònima: d'una banda, la funció de determinant la recolliria l'article *les* i la funció d'element QU seria representada per *que*. Al capdavant trobem desdoblements semblants en els relatius colloquials («És una fusta que se'n fan mobles», per posar-ne un exemple ja típic⁷), la relació dels quals amb aquestes qüestions indirectes està encara per determinar amb exactitud. De moment, tornant al tema que m'ocupa, no es pot considerar que la cadena

5. Joan SOLÀ, *Funció quantitativa de l'article*, dins *A l'entorn de la llengua* (Barcelona 1977).

6. Pompeu FABRA, *Converses filològiques*, conversa 94, vol. II (Barcelona 1954).

7. Frase extreta de P. FABRA, *Gramàtica catalana* (1956) (Barcelona 1977).

que ens vam posar sigui una frase de relatiu que qualifica el nom *dificultats*, encara que en tingui l'aspecte; si més no, no es pot considerar una frase de relatiu de la mateixa manera que hi considerem les altres: així, hom pot continuar mantenint la subcategorització d'*observar* que du una frase de

complement. No hi hauria cap trasllat de preposició: l'aplicació d'una regla estilística pròpia de la forma fonològica, ras i curt, per molt que ens sembli laminerera la hipòtesi de Hirschbühler i Rivero.

JOAN-MANUEL BALLESTA I ROIG

Pasolini tenia raó, per *Francesco Angelini*

Arran del neorealisme cinematogràfic i literari que va fer palesos els mals d'Itàlia, va arribar la crisi. Durant gairebé tot un decenni (1945-55) els interessos culturals dels intel·lectuals havien coincidit entre ells i amb les vicissituds del país; i l'art (sobretot el cinema i la narrativa) s'havia fet portaveu d'una exigència de renovació que tenia l'origen en l'anàlisi de la realitat. De fet, en els primers anys de la postguerra hi havia hagut l'expansió i la difusió de tota una producció artística centrada en el realisme i presentada pels escriptors amb una intenció literària però també social que evidenciava les diferents cares d'Itàlia, submergida en les contradiccions més profundes. Les prerrogatives favorables per tal que s'afirmessin aquestes produccions hi eren totes: l'estat de desolació del territori; el prestigi de la *resistenza* amb la seva càrrega ideològica antifeixista; les grans masses camperoles i obreres que tot d'una s'havien transformat en protagonistes de la història. De temes, no en mancaven, ja que les condicions de la població durant el feixisme i els estralls de la guerra, més ben dit de les dues guerres mundials, i els primers moments del restabliment de l'ordre i de la reconstrucció, fornien arguments gairebé inexhauribles. Tampoc no mancava l'interès, ni dins d'Itàlia ni fora, perquè, amb gran coratge i lucidesa, es presentava una anàlisi i una autocrítica sovint a través de materials que, en molts casos, eren autèntics documents (pensem en algunes de les pel·lícules de Rossellini o en algunes de les novel·les de Pratolini, per exemple). El descobriment de Gramsci amb la seva formulació d'una literatura nacional-popu-

lar serví en certa manera com a punt de referència teòric-ideològic i influí en l'actitud de molts intel·lectuals i escriptors, fins al punt de determinar un compromís que es traduí en un desig sincer de renovació. Analitzar la realitat significava entrar en contacte amb la Itàlia pobra, afamada, amb les masses urbanes, amb el subproletariat, i l'intent de denúncia implícit en aquesta operació es manifestava mitjançant un estil immediat, directe, que desembocava en la parla. Aquest estil, d'alguna manera antiliterari, va fer emergir justament la veu dels personatges humils i marginats, i aquesta veu italiana era precisament antiliterària perquè no existia, de fet, una llengua italiana oral. A la pantalla, amb l'ajut del sonor, la diversificació lingüística era palesa: ressaltaven no només les diversitats morfosintàctiques i lexicals, sinó també, i sobretot, les fonètiques. Sobre el paper, aquesta diversificació es podia reproduir fidelment a través de les parles regionals, dialectals i argòtiques. En aquest decenni es començà a tenir consciència que a Itàlia es podia escriure en italià però més difícilment parlar-hi. Això, els intel·lectuals ja ho sabien; per a ells no va ser un descobriment. La «qüestió de la llengua» durava (i comprovarem que encara dura) des de feia segles. Ja n'hi havia hagut una al segle XVI; una altra al XIX; una més al segle XX (tanmateix, sota el feixisme no es pot parlar d'una autèntica qüestió de la llengua considerant que naixia de posicions opositives i puristes i que ningú no hi va participar). Però la relació de l'intel·lectual-escriptor amb la llengua, que gairebé sempre havia estat només de caire literari, és a dir, amb la llengua